В своя грешен живот съм стоял пред много шедьоври на световното изкуство. Извивах врат в Сикстинската капела под “Страшния съд” на Микеланджело, блъсках се с любопитната тълпа пред “Мона Лиза” в Лувъра, чаках смяната на Рембрандовата “Нощна стража” в Амстердам, завиждах на недостижимото умение, с което са рисувани Рафаеловите мадони във Ватикана... Но, това, все пак, бяха само картини. На стена, дърво или платно, все едно. Онези, най-прочутите, бяха и най-добре пазени. Пред тях стояха униформени пазачи, зорко наблюдавайки всяко движение на онези, които гледаха, или ги ограждаха с бели въжета на месингови стълбчета, така че до тях не можеше да се пристъпи поблизо от два метра. “Нощната стража”, например, се намира в Райксмузеум дълбоко зад стена от непробиваемо стъкло, а на гърба на всяка прочута мадона алармено устройство започва да вие и пищи в мига, когато някой ги докосне.

Онова, което не съм докоснал – не съм го видял.

Може би и в това е съществената разлика между изкуството на Изтока и Запада. Най-голямата светиня на православието, хилендарската *Троеручица*, не се нуждае от ничия и никаква защита. Тя я предоставя на другите, на онези, които се молят пред нея. И макар че не стои на олтара, както би се очаквало, а на източната страна на югозападната колона на църквата, всяка крачка и всеки поглед е насочен към нея, сякаш някаква магична сила се излъчва и от обратната й страна.

С върволицата монашески сенки се приближавам стъпка по стъпка към *Троеручицата*. Приближавайки се, монасите дълбоко й се покланят, кръстят се и падат ничком, допирайки чело в каменните плочи. И макар че поради ос-

кълното осветление в храма не разпознавам отдалеч ясно нейните форми, виждам как от иконата блика някаква странна, непонятна светлина – съвсем не приличаща на онова изкуствено осветление в много катедрали на Запад, в които съм влизал, което с насочените снопове на рефлекторите към прочутите богородици неуспешно се опитва да й подражава. *Троеручицата* излъчва собствена вътрешна светлина. Тогава и аз падам като покосен върху каменните плочи, повдигам се и, кръстейки се, целувам златната рамка на иконата, гледайки я съвсем отблизо – по-близо отколкото до всяко прочуто произведение на изкуството, пред което съм бил някога, което в миг би засвирило, запищяло и завило, като по този начин би призовало цяла армия въоръжени пазачи. Виждам очите й, които ме гледат, сякаш разбират всичко, с поглед, пълен със състрадание, благост и прошка. И макар че знам всичко, или почти всичко, за византийския начин на рисуване на икони, за видовете дърво, на които се правят, за преимуществото на липовото и черешовото над останалите, за времето, през което трябва да отлежи, преди да се започне с работата, за нанасянето на слоевете пигменти, от които се прави боята, за енкаустиката и позлатата, за канона, по който се рисува, моите безполезни знания, с които се перчех пред специалистите, изчезват и аз в този хилендарски час по нищо не се различавам от неграмотния малоумен просяк, който нищо не знае за иконите.

Иконата е не само картина. Тя е много повече от това – начин на живот, форма на молитва, борба със самия себе си, за да постигнеш, работейки усърдно и смирено в дълги пости, духовно съвършенство. Тя, преди всичко, трябва да се разглежда не като обикновена картина в прослава на Божествеността, какъвто е, например, случаят с изкуството от европейския ренесанс, а като символ, който дава възмож-

ност за духовен достъп до прототипа, достигане на отвъдното чрез предмет от този свят.

Как е възможно една икона да бъде чудотворна? Първо, слоевете бои, нанесени върху дървената плоскост, са пропити с дълбоката вяра на художника. Тази огромна, насочена енергия се връща от иконата към онзи, който се моли пред нея и който, също така, със силата на цялото си същество и вяра й дарява неподозирана мощ.

В трактата си "Ерминия или ръководство по иконописно изкуство", монахът Дионисий от Фурна в началото на осемнайсети век се позовава на своя велик учител, служещ му за пример, Емануил Панселин от Солун, който "с лъча на иконописното изкуство засвети като слънце" и който, между другото, изографисал и забележителните манастири на Атон, наставлявайки всеки иконописец да изрече преди работата си, след като го благослови духовният му отец, следната молитва:

"Господи Исусе Христе, Боже наш, Ти, който си отпечатал върху святата плащеница святата икона на Твоя пречист образ, Ти, който със Светия Дух си вдъхновил Твоя божествен апостол и евангелист Лука да нарисува лика на пречистата Майка Твоя, която като дете те държи в своя скут и която е казала: 'Благодатта от този, когото родих, заради Мен, нека бъде с тази икона'. Ти сам, Господи, Боже на всичко, на просветата и разума, поведи душата, сърцето и ума на слугата Твой и насочвай ръцете му, за да изографиса безпогрешно и достойно Твоето пребивалище, Твоята пречиста Майка, и всички светии, за славата Твоя, за украсяване и прелест на Светата Църква Твоя, и за опрощаване на греховете на всички, които духовно се покланят на светите икони и със страхопочитание ги целуват, а почит отдават на Първообраза. Избави, прочее, него от всяко нечисто

привидение, когато започне да напредва под Твоите заповеди и с молитвите на пречистата Майка Твоя, на светия славен апостол и евангелист Лука и всички светии. Амин.”

Едва след тази молитва в строг пост, иконописецът пристъпва към своята работа. Колко е дълбочината и силата на тяхната вяра и с колко смиреност са рисували своите творби, най-добре свидетелства това, че мнозинството от тях, онези, които в самозаличаването си стигнали най-далеч, никога дори и не подписвали своите икони, отричайки се от празната славата, признанието и суетата на художника. И хилендарската *Богородица Троеручица* не е подписана.

Произходът на иконата *Богородица Троеручица* сякаш и до ден днешен е покрит с булото на някаква тайна. В монографиите за изкуството на иконописта и за Хилендар, чиято светиня е, тя пестеливо се споменава. Познавачите повече се интересуват от стила, а не от същността.

Един неук монах ме уверяваше пред *Троеручицата*, че е една от трите, които е нарисувал самият свети Лука. Изкуствоведите твърдят, че произхожда от класицистичната византийска школа от четиринайсети век, което изключва достоверността на преданието, че в Хилендар, от Ерусалим, където ходил да се поклони на Христовия гроб, я донесъл свети Сава, който умрял цял век по-рано.

Сякаш тази Богородица Чудотворка е произлязла от нищото – просто е долетяла от небето, за да дава утеха на нещастните.

Все пак, едно е сигурно: третата й ръка, по която получила и името си, е свързана с преданието за Йоан Дамаскин, неустрашимия борец против еретиците, които са настоявали от църквите и другите храмове да се изхвърлят иконите, а който в тази борба получил страшна рана и скоро останал без една ръка. Тогава на помощ му се притекла Бо-

городица и направила така, че отсечената му ръка да зарасте. От благодарност, той отлял ръка от сребро и я поставил върху иконата на Богородица, и така тя получила и трета ръка.

Във всеки случай, тази икона се счита за чудотворна и тя, наистина, е в състояние да направи чудеса. Живорад Лазич, написал "Житие на игумена Данило Йованович Хилендарски", записва едно такова чудо, когато през 1924 година големият пожар, който бушувал из цяла Света гора, се приближил на стотина метра от Хилендарския манастир. Ето как било: "Всички бягаха от огъня, всички, освен дърветата, които се огъваха и падаха в челюстите на ненаситния пламък, пукайки от болка. Гората, когато гори, стене и охка. Данило, значи, тръгна право към пламъка, пеейки си псалми и готов да изгори с най-великата хилендарска икона.

– Не знае какво прави! Полудял е! Вземете му иконата, докато не е късно! – викаха братята, но никой не се осмели да се приближи до него и да изтръгне от ръцете му *Троеручицата*.

Още няколко десетки крачки и ще го задуши нажеженият въздух, ще го убие горещината. Ще изчезне и Защитницата, ще бъде извършен голям грях. Без един йеромонах може, но какво ще прави светата обител без *Троеручицата*?

Пожарът толкова се беше приближил до манастирските зидове, че костенурките виеха като чакали.

Някъде под земята се чу тътен. И вятърът, който до този момент духаше от север, изведнъж изчезна с тътена, а с много по-голяма сила дойде вятър от юг. Нахвърли се върху високите ярко червени кълдели с цялата си сила и те се огънаха стъписани. Чу се пронизителна гръмотевица и се появи бляскава мълния. Данило с останалите повтаряше Исусова-

та молитва. Над пращенето на пожара ясно се чуваха думите:

‘Исусе Христе, Боже мой, помилуй мене грешнаго!’

Яростният вятър вилнее в гората, къса клони, громи и потушава огъня. И тогава проехтя още един заплашителен вик на Илия Гръмовержеца, и се изля такъв дъжд, че се сляха небето и земята. Истински ураган. Дяволът, спрян близо до целта, започна да скимти, но го заля пороят и той напълно издъхна, оставяйки след себе си само овъглените дънери и струйки дим.”

И още веднъж, някъде в началото на седемдесетте, Богородица Троеручица спасила Хилендар. Било лято и в Света гора отново беснеел пожар, гълтайки гори и манастирски метоси. В гасенето на този голям пожар изгубили живота си няколко солунски пожарникари и полицаи. А когато пламъците дошли почти до самите хилендарски зидове, тогавашният игумен наредил от църквата да се изнесе *Троеручицата* и с нея да се поеме в литийно шествие около манастира. В същия миг се натрупали тежки, гъсти облаци, от които скоро ливнал дъжд и угасил пожара в момента, когато всичко се смятало за изгубено. Белградските вестници коментираха това чудо с язвителни писания, че в едно обикновено метеорологично явление, когато заради голямата горещина и изпарения се натрупали облаци и от тях се излял дъжд, фанатиците и религиозните виждат свръхестествено явление.

След известно време при игумена дошъл шефът на полицията в Солун, който командвал гасенето, и го попитал, защо не изнесъл чудотворната икона преди да загинат толкова от неговите хора.

“Е, мой господине – говори се, че рекъл тогава игуменът, – *Троеручицата* не се изнася без най-голяма неволя,

а когато на сърбите им припари на пръстите. Иначе, ако се изнасяше по всеки повод, тя щеше вместо вас да бъде шеф на полицията в Солун, щеше да глобява за неправилно паркиране, да залавя жени в изневяра, да арестува дребни престъпници...”